

INFORMATIONAL AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AS EDUCATIONAL ENVIRONMENT COMPONENT

The article deals with the concepts of the formation of a modern educational environment. Particular attention is paid to the issues of the influence of information and communication technologies on the structure of the educational sphere of the socio-cultural space. The main components of the modern professional model of the teacher in the aspect of the use of ICT as a universal pedagogical tool are highlighted. The properties of educational environments based on the technical and didactic capabilities of computer devices are described. The changes of the forms of educational activities of the teacher and the student in the educational environment formed by means of information and communication technologies are considered.

Key words: educational environment, educational activity, pedagogical characteristics, information and communication technologies, cultural and educational activity.

Подано до редакції 24.10.2017.

УДК 37.015.31 - 053.4 : 78

© 2017

Руда Г.С.

РОЗВИТОК МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядаються особливості розвитку музичних здібностей дітей молодшого шкільного віку, умов успішного розвитку музичних здібностей учнів, педагогічні підходи, завдання та методи роботи з молодшими школярами. Наводяться рекомендації щодо роботи з молодшими школярами в практичній діяльності вчителів початкових класів, психологів.

Ключові слова: здібності, молодший шкільний вік, умови успішного розвитку здібностей, музична діяльність

Постановка проблеми у загальному вигляді... Одним із завдань навчально-виховного процесу є його розвивальна функція, яка має реалізовуватися через зміст та методи навчання. Саме тому, розвиток музичних здібностей учнів початкової школи є одним із важливих напрямком навчання.

Сучасна дитина отримує з навколишнього життя значну кількість музичних вражень, але вона не спроможна самостійно розібратися в них. Тому вона або пропускає їх повз вуха, сприймаючи лише як звуковий фон, або ж звертає увагу на легку музику, що доволі часто позбавлена змісту, є малохудожньою і не вимагає жодних зусиль для її засвоєння. У педагогічній практиці існує багато рекомендацій для вирішення цієї проблеми. Усі види діяльності дітей на уроці об'єднує важливе завдання – розвиток здатності глибоко сприймати і переживати зміст музики, розуміти її зв'язок із життям, усвідомлювати образність і виразність музичного твору. Тому, важливе завдання полягає в тому, щоб допомогти дітям орієнтуватися в яскравому і різноманітному світі музики, навчити їх виділяти найбільш значущі ознаки, орієнтири, сприяти розвитку музичних здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Проблема розвитку здібностей глибоко досліджена в психолого-педагогічній науці. У першу чергу слід назвати теоретичні концепції, розвинені в роботах Б. Теплова і С. Рубінштейна. Проблемами музичного розвитку займалися В. Белобородова, В. Ветлугіна, С. Науменко, К. Тарасова, Ю. Цагареллі та ін.

Шляхи та методи розвитку музичних та музично-творчих здібностей досліджували А. Арісменді, Е. Башич, П. Вейс, В. Верховинець, Д. Кабалевський, М. Леонтович, К. Орф, К. Стеценко та ін. Незважаючи на значну кількість опублікованих праць, в кожній з них увага здебільшого акцентується на розвиток здібностей певного порядку залежно від мети навчання, а ціла низка питань, пов'язана з розвитком музичних здібностей саме молодших школярів залишилася поза увагою науковців.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті – полягає у теоретичному обґрунтуванні основних ідей і положень досліджуваної проблеми; визначенні умов, що забезпечують ефективність розвитку музичних здібностей молодших школярів; вивчення та узагальнення педагогічного досвіду з розвитку музичних здібностей дітей у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження... «Своєчасно знайти, виховати й розвинути задатки і здібності у своїх вихованців, своєчасно розпізнати в кожному його покликання – це завдання стає тепер найголовнішим у системі навчально – виховного процесу» – цю мудру настанову великого педагога В.О. Сухомлинського завжди повинні пам'ятати вчителі [5, с.123]. Молодший шкільний вік є найбільш відповідальним етапом шкільного дитинства. Висока сензитивність цього вікового періоду визначає великі потенційні можливості різнобічного розвитку дитини. Тим самим на педагогів покладено певну відповідальність в організації навчального процесу, спрямованого на досягнення позитивного результату у виявленні і у подальшому розвитку музичних здібностей дітей молодшого шкільного віку. З метою ретельного розгляду засадничих понять дослідження, до яких ми відносимо поняття «здібності», нами було проаналізовано ряд літературних джерел. Видатні психологи та педагоги виводять наступне тлумачення поняття «здібності». Зокрема, Б. Теплов наголошує, що *здібності* – це індивідуальні особливості людини, від яких залежить успішність виконання певних видів діяльності. Здібності можуть розвиватися лише за певних умов життя і діяльності, в процесі засвоєння, а потім і творчого застосування знань, умінь і навичок.

Розрізняють *загальні* та *спеціальні* здібності. До загальних здібностей відносяться якості розуму, пам'яті, спостережливості, оскільки вони необхідні в широкому колі діяльності. Спеціальні здібності знаходять застосування в більш вузьких галузях діяльності людини. Для успішного виконання тієї чи іншої діяльності необхідна наявність як загальних, так і спеціальних здібностей.

Здібності не є природними властивостями особистості. За визначенням Б.М. Теплова в основі здібностей лежать задатки – анатомо-фізіологічні особливості організму, які при сприятливих умовах і в результаті діяльності розвиваються в різних напрямках, перетворюючись на різні здібності [6, с.441].

Музичні здібності вивчаються психологами більше 150 років. Проте до цих пір немає єдиної точки зору на їх природу, сутність, структуру, на утримання основних понять, за допомогою яких психологи описують музичні здібності.

Деякі музичні здібності прийнято позначати в термінах, пов'язаних з назвами сторін та елементів музичної мови (звуківисотний, тембровий слух, ладове почуття, гармонійний і мелодійний слух і т.п.). Іноді їх також позначають в термінах психічних процесів і явищ (слухові здібності, мнемічні, рухові, афективні і т.п.). У різних країнах дослідники, педагоги-музиканти називають серед музичних здібностей різні властивості слуху та різні психічні функції. Наприклад, Н.А. Римський-Корсаков відносив до музичних здібностей ритмічний і гармонійний слух, почуття темпу і почуття розміру, почуття тональності. Б.М. Теплов відзначав відчуття ладу, здатність до слухового поданням, почуття ритму. Американський психолог К. Сішор вважав, що в основі будь-яких музичних здібностей лежить здатність людини розрізняти звуки по висоті, тембру, гучності і тривалості: від чутливості слуху до висоти і тембру залежить сприйняття мелодії і гармонії, а також усіх можливих варіацій музичної висоти.

Б.М. Теплов, вивчаючи структуру музичних здібностей, органічно пов'язував їх із загальним розвитком особистості. Він вперше ввів поняття про музичність як синтетичне вираження музичної обдарованості і визначив її основні компоненти: емоційно-естетичне ставлення до дійсності, образне мислення, система музично-слухових уявлень, що включає різні якісні властивості музичного слуху, ладове та ритмічне почуття [6, с.35].

Проаналізувавши літературу, ми дійшли висновку що основними музичними здібностями слід вважати:

1. *Ладове чуття* – здатність емоційно розрізняти ладові функції звуків мелодії, або відчувати емоційну виразність звуківисотного руху. Цю здібність можна назвати інакше – емоційним, або перцептивним компонентом музичного слуху. Ладове чуття утворює нерозривне єднання з відчуттям музичної висоти, тобто висоти відокремленої від тембру. Ладове чуття безпосередньо проявляється в сприйнятті мелодії, у впізнаванні її, у чутливості до точності інтонації. Воно поряд з чуттям ритму утворює основу емоційного відгуку на музику. У дитячому віці його характерний прояв – любов й інтерес до слухання музики.

2. *Музично-слухове уявлення* – здатність довільно користуватися слуховими уявленнями, що відбивають звуківисотний рух. Цю здібність можна інакше назвати слуховим або репродуктивним компонентом музичного слуху. Вона безпосередньо проявляється у відтворенні по слуху мелодій, у першу чергу в співі. Разом з ладовим чуттям вона лежить в основі гармонійного слуху. На більш високих щаблях розвитку вона утворює те, що звичайно називають внутрішнім слухом. Ця здібність створює основне ядро музичної пам'яті й музичної уяви.

3. *Музично-ритмічне чуття* – здатність відчувати емоційну виразність музичного ритму на основі активного переживання музики. У ранньому віці музично-ритмічне чуття проявляється в тому, що слухання музики безпосередньо супроводжується тими або іншими руховими реакціями, що більш-менш передають ритм музики. Це чуття лежить в основі тих проявів музичності, які пов'язані зі сприйняттям і відтворенням тимчасового хору музичного руху. Поряд з ладовим чуттям воно утворює основу емоційного відгуку на музику.

Кожен варіант структури музичних здібностей, що виділяється музикантами або психологами, містить в собі зерно істини, відображає до певної міри об'єктивний стан справ. Причин же розбіжностей декілька. Одна з них полягає в тому, що музична діяльність вимагає безліч різних здібностей і вони можуть комбінуватися різними способами у різних людей і в різних видах музичної діяльності. Інша причина полягає в тому, що структура музичних здібностей змінюється з віком. Залежно від характеру музичного навчання та накопичення музичного досвіду людини: у різних вікових групах спостерігається різне співвідношення опорних, ведучих і фонових компонентів структури музичних здібностей.

Дослідження розвитку музичних здібностей дитини молодшого шкільного віку дає можливість визначити конкретні важливі для означеного процесу положення:

1. Процес розвитку музичних здібностей молодшого школяра не відбувається автоматично під впливом виховання і навчання. Цілком очевидно, що засвоєння дітьми однакового віку одного й того ж змісту не всіх їх приводить до одного рівня музичного розвитку. Розвиток музичних властивостей і здібностей дитини відбувається не за однозначними законами. Існують різні причини різного рівня розвиненості музичних здібностей: різний соціальний досвід, наявність різних поєднань природних задатків тощо. Новорозвинені музичні здібності не просто механічно приєднуються до вже існуючих, а вдосконалюються й перетворюються відповідно до природи даного суб'єкта. Спостереження над процесом розвитку музичних здібностей дитини переконує нас у цьому.

2. Діти молодшого шкільного віку на основі набутого художньо-естетичного досвіду, попередньо сформованих здібностей сама теж беруть активну участь в означеному процесі. Відбувається певний самостійний рух в музичному розвитку.

3. Хоча раннє виявлення музичних здібностей дітей є показником їх музичної обдарованості, не слід вважати, що відсутність ранніх виявів є свідченням відсутності музичних здібностей. Розвиток музичних здібностей залежить не тільки від вроджених задатків, а й від культурного середовища, музичного оточення. У багатьох дітей музичні здібності вперше починають розвиватися лише в школі.

4. У різних дітей музикальність може характеризуватися різним поєднанням окремих здібностей. Зокрема, одні діти помітно відрізняються емоційним відгуком на музику, другі – руховими реакціями на неї, треті – серйозно зацікавлені певною музичною діяльністю, водночас маючи нерозвинений звуковисотний слух, у четвертих означені здібності більш-менш органічно поєднуються тощо.

Досліджуючи особливості музичної розвиненості молодших школярів, О. Ростовський зазначає, що в галузі відчуттів і сприйняття їх розвиток іде від найпростішого розрізнення найвиразніших, найяскравіших барв, форм, звуків до активнішого усвідомлення красивих, гармонійних сполучень, до диференціювання звуковисотних та ритмічних співвідношень у музиці, нюансів кольорової гами, різноманітності форм, поетичного співзвуччя.

Враховуючи, що молодший шкільний вік є особливо перспективним у розвитку музичного сприймання, необхідна достатня навантаженість на пам'ять дітей. Вона створює запас вражень і знань, потрібних для формування інтересу до музики. Основними і головними завданнями у вихованні молодшого школяра засобами музичного мистецтва є: розвиток слуху, пам'яті, уяви, музично-ритмічного відчуття, вокальних навичок.

Наші спостереження свідчать, що навчання молодших школярів має бути цікавим і радісним. Діти приходять до школи з різною музичною підготовкою і різними музичними задатками, але у всіх дітей є певний досвід слухання інструментальної музики, співу пісень, бачення і виконання танців, крокування під музику тощо. Їм розповідають і читають однакові казки, книжки, вони переглядають одні й ті ж телепередачі для дітей, кінофільми і мультфільми, стикаються з різноманітними подібними життєвими ситуаціями. Тому запас художніх і життєвих вражень дітей хоча й відрізняється кількісно, але в якісному плані він приблизно однаковий у всіх. Так складається життєвий досвід дитини, близький життєвому досвіду інших дітей.

Спостерігаються значні відмінності в музичній розвиненості дітей залежно від їх індивідуальних особливостей. Одні з них «музичні» за всіма показниками, інші відрізняються своєрідним поєднанням окремих музичних здібностей. Так, здатність сприймати і переживати музику може поєднуватися з посередніми голосовими даними, добрий розвиток музичного слуху не завжди супроводжується схильністю до творчості. Одні діти можуть слухати музику не відволікаючись, інші навіть не уявляють, що це таке — спеціально слухати музику; деякі діти можуть чисто і виразно виконувати знайомі пісні, мають елементарні уявлення про музику, інші байдужі до неї, оскільки жили у несприятливих для цього умовах. Зрозуміло, що внаслідок цього можливості музичної розвиненості дітей на уроках музики різні.

В процесі дослідження ми виокремили й загальні риси музичної розвиненості, властиві учням початкової школи:

1. Діти мають певний досвід спілкування з музикою, різноманітною стає музична діяльність. Виконання пісень і танців, утілення музично-ігрових образів у русі набуває виразності, що свідчить про згоду учнів передати своє ставлення до музики. У них з'являються улюблені пісні, танці, ігри, вони здатні навіть мотивувати свої музичні вподобання, оцінювати твори, виявляти художні інтереси. У дітей помітними стають вияви музичних здібностей, особливо в царині мелодійного слуху. Учні можуть впізнати знайому пісню, визначити не тільки характер музики, але й її настрій. У них поступово налагоджується вокально-слухова координація, диференціюються слухові відчуття - більшість дітей здатна розрізнити високі й низькі звуки в інтервалах квінти, кварта, терції.

2. У сфері сприймання музики можливості дітей досить широкі: їм доступні такі основні жанри, як пісня, танець і марш, близька музика зображального характеру. Через незначний обсяг довільної уваги першокласників, твори повинні бути невеликими за обсягом, з яскравим музичним образом.

3. У сфері співу можливості дітей залежать від попередньої музичної підготовки: їх співацький діапазон може складатися від кількох звуків до октави і більше. Водночас у всіх дітей голосовий апарат ще не сформувався, дуже тендітний, змикання складок крайове. Це вимагає обережного й послідовного розвитку діапазону голосу, обмеження сили звучання.

4. У сфері творчості можливості молодших школярів такі: вони легко відгукуються на різні творчі завдання, можуть імпровізувати на заданий образ, створювати ритмічні й мелодичні імпровізації на дитячих музичних інструментах, інсценізувати знайому пісню або інструментальну п'єсу зображального характеру.

В ході нашого дослідження було встановлено, що від якості музичних занять значною мірою залежить музичний розвиток молодших школярів у наступних класах. В процесі проведення музичних занять вчитель має прагнути не до вирівнювання учнів у їх музичному вихованні, оскільки це неодмінно приведе до гальмування

розвитку частини дітей. Приділяючи особливу увагу тим дітям, які менш музично розвинені, завдання вчителя всіляко сприяти музичному розвитку дітей, ставити перед ними індивідуальні завдання. Індивідуальний підхід до учнів відповідно до їх здібностей є однією з умов підтримки одних, і попередженням від «зіркової хвороби» — інших, музично обдарованих дітей.

Слід враховувати, що молодший шкільний вік багатий на приховані можливості розвитку, які важливо своєчасно помітити і підтримати. Однаково недопустимо вважати першокласників менш розвиненими, ніж вони є насправді, як і перебільшувати їхні можливості. Вдумливе ставлення до вікових особливостей, фізичного і психічного розвитку дітей дасть учителю можливість цілеспрямовано, без шкоди для вихованців здійснювати їхнє музичне навчання і виховання.

Як свідчить досвід, шкільні уроки музичного мистецтва мають величезний потенціал для розвитку дитини, передумовами якого є: образна природа музики з притаманними їй властивостями безпосереднього впливу на психоемоційний стан людини; усвідомлення предмета вивчення – музичного мистецтва – як результату творчості композитора, виконавця тощо; живе та творче спілкування з мистецтвом у процесі сприймання, розуміння й усвідомлення художніх образів; активне залучення учнів до «творення» мистецького продукту в різних видах музикування та додаткових творчих видах музично-естетичної діяльності (вокальній та інструментальній імпровізації, музично-ритмічних рухах, «малюванні музики» тощо); використання на уроках елементів літературного, хореографічного, візуальних та інших мистецтв тощо. У цьому контексті фактично всі види музичної діяльності школярів можуть (і мають) бути творчо спрямовані.

Виходячи з того, які здібності учнів виступають на перший план, є більш або менш розвинутими, має обиратися й методика музично-виховної роботи.

Розвиток музичних здібностей молодших школярів буде ефективним лише в тому випадку, якщо буде являти собою цілеспрямований процес, у ході якого вирішується ряд приватних педагогічних завдань, спрямованих на досягнення кінцевої мети. Тому доцільно проводити спеціальні бесіди та лекції, на яких би розповідалося про те, чому так важливо розвивати музичні здібності з дитинства, які умови необхідно створювати в сім'ї для їх успішного розвитку, які прийоми та ігри можна використовувати для розвитку музичних здібностей,

Висновки... Отже, розвиток музичних здібностей буде успішним за умови врахування врахування суперечності між особистістю дитини з властивими їй музичними нахилами та участю в колективній музичній діяльності. Розв'язання проблеми розвитку музичних здібностей молодших школярів, які мають різні задатки і різну підготовку, в умовах колективних занять є одним з основних завдань учителя музики.

Використана література:

1. Богоявленская Д.Б. О предмете исследования творческих способностей / Д.Б. Богоявленская // Психологический журнал. – 1995. – т. 16. – № 5. – С. 49-58.
2. Виготский Л.С. Психология развития человека / Л.С. Выготский // – М. : Изд-во Смысл; Эксмо, 2005. – 1136 с.
3. Костюк Г.С. Здібності та їх розвиток у дітей / Г.С. Костюк // Радянська школа. – 1946. – № 6. – С. 4-14.
4. Костюк Г.С. Розвиток здібностей учнів у процесі навчання і праці/Г.С. Костюк //Радянська школа. – 1959. – № 9. – С. 29-39.
5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям/В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К. : Рад. школа, 1977.–Т.3.–С. 7-279.
6. Теплов Б.М. Избранные труды : В 2 т. – М. : Педагогика, 1985. – Т.1. – С. 14-441.
7. Рагозіна В.В. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі музичної діяльності : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Рагозіна Вікторія Валентинівна. – К., 1999. – 199 с.
8. Ростовський О.Я. Методика викладання музики у початковій школі: Навч.-метод. посібник /О.Я. Ростовський. – 2-е вид., доп. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 216 с.
9. Рубінштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.
10. Шеремет Л.П. Роль і місце музики у становленні і розвитку особистості / Л.П. Шеремет. – Суми : Мрія-1, 1995. – 159 с.

Руда Г.С.

РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье рассматриваются особенности развития музыкальных способностей детей младшего школьного возраста, условия успешного развития музыкальных способностей учеников, педагогические подходы, задачи и методы работы с младшими школьниками. Приводятся рекомендации по работе с младшими школьниками в практической деятельности учителей начальных классов, психологов.

Ключевые слова: способности, младший школьный возраст, условия успешного развития способностей, музыкальная деятельность.

H.S.Ruda

DEVELOPMENT OF MUSICAL ABILITIES IN CHILDREN OF JUNIOR SCHOOL AGE

The article is about features of development of musical abilities of primary age school children, conditions of successful development of their musical abilities, teaching areas, objectives and methods of work with young students. The recommendations for working with junior pupils in the practice of primary school teachers, psychologists are given.

Key words: ability, younger school age, the conditions for successful development capabilities, musical activity.

Подано до редакції 25.10.2017.

Рекомендовано до друку докт.пед.наук, проф. Г.М.Падалко